

Зміст

Ростислав Радишевський. Грицько Чупринка з погляду сучасності 7

Розділ 1. Літературно-критичні праці Гр. Чупринки 39

Микола Вороний. Ліричні поезії 40

М. Філянський. *Calendarium*. 45

Микола Вороний. «В сяйві мрій» 48

О. Олесь. Кн. V 50

М. Шаповал. Лісові ритми. Поезії 53

Розділ 2. Матеріали про життя і творчість Гр. Чупринки 57

Павло Богацький. Грицько Чупринка (Матеріали до його біографії) 58

Павло Богацький. Пам'яті Грицька Чупринки 119

Павло Богацький. Грицько Чупринка 1879-1921 124

Павло Богацький. Матеріали до критичного видання творів
Г. Чупринки 129

Олекса Коваленко. Пролог 305

Микола Вороний. Лірика краси і смерті
(«Сон-трава» Грицька Чупринки) 309

Микола Вороний. Грицько Чупринка. Лицар-Сам 315

Микола Євшан. Грицько Чупринка 318

Микола Євшан. Грицько Чупринка 320

Микола Євшан. Грицько Чупринка. Контрасти. Лірика 332

Микола Євшан. Грицько Чупринка.
(Десятиліття його поетичної творчости) 336

Андрій Ніковський. Грицько Чупринка. Контрасти. Лірика	339
Іван Лизанівський. Грицько Чупринка: Лицарь-Сам, поема в двох частинах	342
Максим Богданович. Грицько Чупринка	347
Яків Можейко. Творчість Чупринки (критичний нарис)	359
Микола Зеров. Гр. Чупринка (З приводу нового видання творів)	378
Павло Зайцев. Поет-мученик (Памяти Грицька Чупринки).	386
Клим Поліщук. Гордий страдник.	388
Михайло Струтинський. Грицько Чупринка	392
Євген Маланюк. До Чупринкової річниці.	394
Дерев'янка Грицько. Грицько Чупринка (з нагоди третьої річниці)	398
Володимир Дорошенко. Грицько Чупринка (Короткий нарис життя й діяльності)	404
Григорій Клавин. Памяти Грицька Чупринки (1921–1926)	414
Юрій Липа. Поет-гульвіса	418
Фелікс Якубовський. Шляхи української поезії	423
Володимир Єрохін. Передмова до «Вибраних поезій».	427
Юрій Бойко. Грицько Чупринка.	439
Петро Одарченко. Григорій Чупринка (До роковин з дня народження).	456
Євген Маланюк. Чупринка і проблема біографії.	471
Василь Штокало. Грицько Чупринка – співучасник боротьби УВО: «Я прийду до тебе, доле».	475
Марія Овдієнко. Григорій Чупринка. 145 років від дня народження. Гоголівські сторінки життя й пам'яті.	504
Розділ 3. З епістолярію поета (підготувала текст О. В. Кудряшова)	513
Розділ 4. Бібліографія творів Гр. Чупринки (Ірина П'ядик-Халявка, Сергій Халявка)	523
Доповнення до бібліографії Ірини П'ядик-Халявки, Сергія Халявки	639

Грицько Чупринка з погляду сучасності

Життя і творчість Грицька Чупринки його дослідники найчастіше порівнювали і продовжують порівнювати з метеором, який блискуче спалахнув на обрії української поезії початку ХХ ст. За словами істориків літератури 20-х років, поет не ввійшов, а «влетів» в українську літературу, влетів «бучно», «з гамором», «з безтурботним сміхом».

Таке символічне співставлення, дійсно, й у прямому, й у метафоричному сенсі чи не найбільш точно віддзеркалює обставини і його короткого, але сповненого постійних пошуків власної особистісної ідентичності життя, і його поетичної творчості, просякнутої прагненням до художнього новаторства, до постійних спроб оновлення у душі естетичних вимог та культурних запитів сучасної йому епохи засобів та форм традиційної віршованої поезики.

Підстави для такого порівняння, немовби передчуваючи, що життя його буде коротким, але й таким, яке залишиться у пам'яті нащадків зоряним слідом витвореного ним поетичного слова, надав сам Г. Чупринка, назвавши одну із перших своїх поетичних збірок «Метеор». У передмові до цієї й наступної поетичних збірок Г. Чупринки його близький друг і літературний колега Олекса Коваленко писав, що «поезія Чупринки – це метеор на обрії української поетичної ночі», а до книги «Ураган» подає таке образне узагальнення поетичного новаторства Г. Чупринки: «І тоді, коли в душі ще не вляглося зворушення, викликане “Метеором”, і не затих поклик чарівницький – летить грізним ураганом, ...поет «зрозумів, що все, що оджило свій вік, що потрухло – треба змести, сплюндрувати, щоб не глушило молодих, свіжих, жагучих паростів...»¹.

Як метеор, який промайнув нічним небом, освітивши на мить темряву ночі, спалахнув і швидко згас в атмосфері, що унеможлиблює його подальший політ, – такою була й недовга, сповнена складних і трагічних перипетій життєва доля Г. Чупринки, про яку Б. Лепкий сказав так: «накрите червоною китайкою, заслугою козацькою; його бандура, сторожена ворожими кулями, останеться дорогою пам'яткою по передчасно погибшому співцеві»².

Ані обставини життєвого шляху Г. Чупринки, ані його широкогранна і надзвичайно самобутня і новаторська за характером поетична творчість ще не достатньо повно досліджені і опрацьовані українським літературознавством. Більш того, остаточно не сформована ані бібліографія художніх творів поета, ані літературно-критичних праць, присвячених огляду його життя і поетичної творчості. Тому, важливим є кожний архівний матеріал, який може поглибити і розширити кругозір дослідницьких уявлень про Г. Чупринку. Однією із таких цінних знахідок, зокрема, стали нещодавно віднайдені мною у архіві музею визвольної боротьби матеріали до біографії

1 Грицько Чупринка. Ураган. Пролог Олекси Коваленка. // Українське видавництво «Ранок». – 1910. – С. 4-5

2 Одарченко П. Українська література. // Збірник вибраних статей. – Київ: Смолоскип, 1995. – С.59

Г. Чупринки, написані у 1925 році українським письменником, літературознавцем, журналістом та літературно-театральним критиком П. Богацьким¹, який, перебуваючи в еміграції у Празі підготував найповніше на той час посмертне видання його творів, а також написав низку статей, присвячених спогадам про життя та творчість поета. Нові факти з життя та творчості поета, дозволяють суттєво розширити і деталізувати біографічну канву його життя, особливості психологічного портрету, етапи творчої еволюції, коло естетичних уподобань, духовних та художніх пошуків. У своїх спогадах про поета П. Богацький, як його сучасник, знайомий, товариш, літературний колега і творчий однодумець, подає повну біографію Г. Чупринки і деталізовані відомості про літературно-критичну рецепцію його творчості, відображену у працях українських літературознавців перших десятиліть ХХ століття. Якщо праця «Грицько Чупринка (Матеріали до його біографії)» П. Богацького досі залишалася в рукописах, то надруковані у 1926 році його «Матеріали до критичного видання творів Грицька Чупринки» мають такий коментар: «Незвичайно поважною по змісту та не менш красивою й по формі є звичка шанувати пам'ять тої чи іншої людини, спеціально їй присвяченим виданням. Відмахнувши від себе буденні клопоти дня і сісти та зосередити всю увагу своєї душі біля імені того, хто одійшов від нас, але не покинув, чий дух вряди-годи відвідує нас і тим чи іншим спогадом кріпить і керує нами.

Але ще більше значіння має перше посмертне видання творів письменника, якого кожна сторінка, кожне слово нагадує живу постать померлого, розкриває його таємну душу і дає зрозуміти ту втрату, що несе українська література з його смертю.

Не стало Грицька Чупринки, що наче жовтий лист в час листопаду відірваний був жорстокою рукою червоного ката від рідного дерева – українського письменства. Впав жертвою ганебної помсти наїздників на нашу землю. Впав, але не як пада марний лист, щоби загинути безвісти, і назавжди, а навпаки, щоби своєю смертю освятити та піднести... безліч смертей незнаних нікому вояків за волю й право нашої Батьківщини»².

Є. Маланюк порівнював біографію поета із бароковим трагізмом, присутнім у житті більшості національно свідомих українців. «Але в жадній з них, – за словами критика, – це барокко не має такої внутрішньої енергії, такого напруження, такої загостреності. Це як скажений чвал коня, що на хребті своїм ніс прив'язаного юнака Мазепу. Крізь біографію Чупринки хижим свистом свистить смертоносна стріла. Фатальний кінець його життя був наперед означений, він логічно закінчував ту жаду боротьби, те вічне горіння, те повсякчасне напруження, що ними пульсувала істота цієї людини. Революція – це справжнє ім'я його біографічної Музи. Вірші ж його – це тільки зрадливо короткі побачення з музою поезії. Тільки піна його життєвого клекотання»³.

Григорій Аврамович Чупринка (Грицько Чупринка) народився 28 листопада (16 листопада) 1879 року в селі Гоголів на Чернігівщині, в сім'ї, що славилась своїм героїчним козацьким минулим. Його батьки, за словами В. Дорошенка, «були хлібороби середньої руки, мали свою хату й поле і самі провадили господарку. Грицько був у них єдиним

1 Павло Богацький. Грицько Чупринка (Матеріали до його біографії) // ЦДАВО фонд 3634, оп. 1, спр. 1, с. 1-123.

2 Богацький П. Матеріали до критичного видання творів Грицька Чупринки. – Прага, 1926. – С. 163.

3 Євген Маланюк. Чупринка і проблема біографії // Євген Маланюк. Книга спостережень. Статті про літературу. – Київ, 1997. – С. 228.

хлопцем і не диво, що вони дуже ним піклувалися, надто мати, що не переставала клопотатись за сина й тоді, коли він уже став дорослою людиною»¹.

Закінчивши народну школу у Гоголеві, Г. Чупринка вступив до київської гімназії. Русифікаторська політика гімназії суперечила поглядам хлопця, тому він спробував продовжити освіту в інших київських навчальних закладах. Втім, зіткнувшись з тією ж проблемою, а також й через те, що мав «від природи надто жваву й непогамовну вдачу», подальшу освіту здобував самотужки, повернувшись у рідне село до своїх батьків. За словами П. Богацького, «гімназії Грицько Чупринка не скінчив – “за громкое поведеніє”, хоча і при добрих успіхах. Його виключено і спроба закінчити середню освіту у приватній Київській гімназії Валькера, так таки не довела до бажаних наслідків. Гр. Чупринка зостався назавжди “недоучкою”»².

Батьки намагалися привчити сина до сільської хліборобської праці, але їм це не вдалось. «Повернувшись зі школи додому, не оправдавши надій батьківських, особливо матері – мати вченого сина одинака – Грицько не брався до хліборобської праці, чому хотіли навчити його зражені батьки. Ні, замість ціпа й плуга брав він книгу в руки і з нею не розлучався. Багато він читав і в читанню перевагу давав поетичним творам. А під впливами того читання й сам починав писати поезії»³.

У Києві поет зустрівся з колишніми своїми товаришами, які познайомили його дещо з революційною підпільною літературою російських соціалістичних партій. Але Г. Чупринка не пристав до жодної із цих революційних організацій і називав себе «просто революціонером».

«В такім, – за оцінкою П. Богацького – незрівноваженім та неоформленім стані його світогляду застає юнака 1905 рік. З цілим жаром своєї бунтівничої натури кидається Грицько Чупринка у вир тогочасних революційних рухів м. Києва. Буває на мітингах, приймає участь в уличних демонстраціях, словом, де найбільше шумно, чи буйно проявлявся дух протесту. І ось при арештах молоді попадає до київської Лук'янівської тюрми.

А в тюрмі, де сидів тоді другий наш знаний сучасний письменник-белетрист Володимир Винниченко, була переповнена українською свідомою молоддю (чому й міг В. В-ко, глузуючи з поривів націоналістичного настрою тої молоді казати опісля – “геть, кацапи, з наших українських тюрем!”), що, мов молоді гороб'ята, з перших кроків своєї революційної діяльності попали в густу сітку розлюченого царату»⁴.

Із початком революції 1905 року Г. Чупринка очолив одну із сільських революційних організацій, через що був спочатку ув'язнений у Лук'янівський тюрмі Києва, а потім позбавлений права проживання в рідній околиці. Як свідчить П. Богацький, «в цім році йому таки довелось побувати на хлібах у царя. Часописи “Рада” і “Слово” сповіщають 4-го травня, про арешт поета. “В м-ку Гоголеві заарештовано місцевого селянина, українського поета Грицька Чупринку. Заарештованого обвинувачують по 103 ст. карного закону. Справу цю розглядатиме Кшинявський окружний суд”. Як

1 Дорошенко В. Грицько Чупринка. // Гр. Чупринка Твори. Перше посмертне видання за ред. П. Богацького. – Прага: Український громадський видавничий фонд, 1926. – С. 9

2 Богацький П. Матеріали до критичного видання творів Грицька Чупринки. – Прага, 1926. – 185 с.

3 Там само.

4 Павло Богацький. Грицько Чупринка (Матеріали до його біографії) // ЦДАВО фонд 3634, оп. 1, спр. 1, с. 1-123.

скоро відбувся той суд і де відбував кару поет – то не відомо. Можливо, що справа була лише в ході, а Чупринка перебував на волі. Тим часом відсутність Гр. Чупринки була тоді мало помітною.

А ось 17-го липня в “Раді” та і в газеті “Слово” знаходимо нові повідомлення про арешт Гр. Чупринки такого змісту: «14-го іюля на ст. Борисполь Києво-Полтавської залізниці по наказу з Києва арештовано, як повідомляла “Рада”, українського поета Гр. Чупринку при таких обставинах: надумавший поїхати до батька, д. Чупринка з одним знайомим виїхав 14-го іюля з Києва дачним вечірнім поїздом, але як тільки поїзд прибув на станцію Борисполь, зараз же станційний жандарм арештував їх обох одсилаючись на телеграму, яку достав він з Києва. Цю телеграму жандарм і показав арештованим; в ній було списано прикмети Чупринки і наказ арештувати тільки його одного. Знайомого Чупринки жандарм після деякої суперечки випустив, а Чупринку негайно одправив в Київ поїздом»¹.

Під постійним поліцейським наглядом Г. Чупринка проживав у Києві, де почав писати свої перші художні твори. «Можна б зібрати цілу купу ріжних анекдотів, – зазначає його празький біограф, В. Дорошенко, – правдивих і вигаданих, що ходили про Чупринку в Києві. Само життя поета давало причину до багатьох із них. Вірний своїй вдачі, що не терпіла утертих шляхів та не зносила громадської дисципліни, жив він правдивим бурлакою. Мешкав в якихсь «сумесних» квартирах, де займав один із кутів, водив компанію здебільшого з «бувничими людьми» по ріжних чайних та глухих шиночках на Деміївці або на Подолі, мав там серед злодіїв і проституток знайомих і приятелів, що любили його і звивали «нашим поетом». Відкидаючи з огидою облудний і фарисейський світ «приличних людей» за його неправду й низькопоклонство, почував себе Чупринка добре лише «на дні». Тут за чаркою він розцвітав, розбалакувався, читав свої вірші, черпав своє натхнення... Тут був сам собою, правдивим Чупринкою»².

Характеристика В. Дорошенка спирається на свідчення П. Богацького стосовно психологічного портрету особи поета: «Чи від природи, чи умови виховання та життя спричинились до того, що Гр. Чупринка нікому нічого не оповідав з власного життя. Він був аж занадто маломовний, а про себе – та й зовсім таки мовчазний. Коли говорив, то короткими, вимагаючими чи наказуючими реченнями і то... біжучої хвилі. Ані про минуле, ані про будуче, ні про які свої погляди, смаки, потреби, інтереси чи клопоти – ніхто з його товаришів по спільній роботі в літературі ніколи нічого не чув.

Гр. Чупринка мав якесь своє коло приятелів, може навіть прихильників його таланку, але нам здавалось, людей, що не відповідали вимогам його духа, які проглядають в у творах його. Ті швидше були лише товаришами його актів самозаглушення того протестуючого та багатовимагаючого духа. І коли вони разом відвідували дрібні робітничі шиночки чи дешевенькі «веселі доми», а то чи самі притони міського злочинного світу, то були лише формально його компаньйонами й товаришами, вони склали лише коло його поклонників, що, запобігаючи перед поетом достарчали те небагате, що вимагав тобі він. Але поет не обдаровував їх своєю особливою увагою, любов'ю не посвячував їх у інтимне життя своєї душі та неспокійного серця. Він тоді був ще більш мовчазним,

1 Богацький П. Матеріали до критичного видання творів Грицька Чупринки. – Прага, 1926. – 185 с.

2 Дорошенко В. Грицько Чупринка. // Гр. Чупринка Твори. Перше посмертне видання за ред. П. Богацького. – Прага: Український громадський видавничий фонд, 1926. – С. 13.

і все що тайлось у недрах його душі не було їм приступне. /.../ Тут я не вперше мушу признатись, що тих “конкретних фактів” я не маю і що гірше, я – його сучасник і товариш по літературній праці, якому майже щодня доводилось бачити Гр. Чупринку за час нашого життя в Києві – майже нічого не можу сказати конкретного про той чи інший час його життя і оживити сухі матеріали біографії поета. На жаль, саме так стоїть справа. І в тім винні не лише ми – його товариші й сучасники, що всі нічого ще не записали, хоча б дрібні штрихи і окремі епізоди, а й він сам. Сам, коли за це можна його обвинувачувати, своєю вдачею, своїм характером... /.../ Але загалом він не був ані сердитою, ані злопам’ятною людиною»¹.

Водночас, майбутній поет багато читав, відвідував київські бібліотеки й продовжував підтримувати зв’язки із нелегальними політичними гуртками, з цією метою таємно навідувався до рідного Гоголіва, де його знову було заарештовано. Під час свого другого перебування у Лук’янівській в’язниці Г. Чупринка, за словами П. Одарченка, «познайомився із видатними українськими діячами-революціонерами і перейнявшись їхніми ідеями і почуваннями, Чупринка цілковито переродився і став національне свідомим українцем. Від цього часу він став писати свої твори рідною українською мовою»².

Із початком Першої світової війни, не бажаючи воювати через несприйнятні для нього політичні переконання, Г. Чупринка тікає з Києва і влаштовується на роботу конторщиком до Трубчевського лісництва, яке виконувало замовлення військового відомства й на чолі якого стояв відомий український громадський й культурний діяч М. Шаповал. З початком революції 1917 року Г. Чупринка повертається до Києва і розгортає активну літературну діяльність, друкує свої твори у різних часописах та видавництвах.

Він часто відвідує рідну Чернигівщину, де закликає земляків до національно-культурної розбудови краю, засновує відділки «Просвіти» й керує самодіяльними мистецькими гуртками. Під час українських національно-визвольних змагань Г. Чупринка добровільно вступив до лав першого козацького полку ім. Б. Хмельницького, брав безпосередню участь у бойових діях й своєю відвагою та рішучістю здобув неабияку шану та повагу серед бойових побратимів. За іншими дослідницькими версіями, він, навпаки не брав участі у боях, натомість виконував у штабі полку якусь канцелярську роботу, яка йому, з огляду на його палку бунтарську вдачу, швидко обридла. За словами П. Богацького, «Григорія Чупринку було записано до канцелярії, де він і працював... Скоро полк виступив на фронт, то й Чупринка виїхав з Києва... Держався він добре, мав великий вплив на козаків і козаки його любили та поважали. В канцелярії він не був переобтяжений працею, бо його товариші часто робили за його, щоби дати можливість поетові більше працювати над своїми творами... На фронті був пильний до своїх обов’язків. А перебування в полію добре впливало на його здоров’я – він повеселішав, поздоровів, лице його засмалилось і набралось якогось захвату і бадьорості. Не бувало тут й того, щоби він допустився якоїсь слабости та перейшов межі дозволеного. Коли бувало в товаристві і дозволялось щось, то ніколи не виносилось поза певне коло тісного гуртка. Загалом, Григорій Чупринка – був пильним козаком»³.

1 Богацький П. Матеріали до критичного видання творів Грицька Чупринки. – Прага, 1926. – 185 с.

2 Одарченко П. Українська література. Збірник вибраних статей. – Київ: Смолоскип, 1995. – С.60.

3 Богацький П. Матеріали до критичного видання творів Грицька Чупринки. – Прага, 1926. – 185 с.

Під час німецької окупації 1918 року Г. Чупринка і у своїх політичних промовах, і у своїх творах відверто закликає співвітчизників до активного спротиву московсько-німецьким окупантам. Загалом, як зазначає П. Богацький, «ми бачимо, що Григорій Чупринка, певний в своїх творчих сил і впертий щодо відвоювання належного йому по праву місця в українській літературі був у життю незвичайно скромною і делікатною людиною. Ми бачимо його, чи під час світової війни, чи й в час революційний, завжди в невидній, дрібній, непретенціозній ролі то “конторщика”, то “козака”. І коли він став до боротьби за волю народу і його державність, то мав на меті інтереси діла, а не свої власні, не егоїстичні якісь вигоди. Ми бачимо його завжди в рядах не керівників, які велику силу енергій та уміння потратили на те, щоби доскочити високих постів, міністерських портфельів, а завжди в рядах рядових, чорноробітників, що стояли твердо на своїх постах і не здавали їх так легкодушно, як ті. Так змінилась кілька разів влада, а Чупринка зостався в ролі рядового громадянина своєї батьківщини і свою зброю – перо не випускав із рук ніколи... Чупринка був і зостався лише поетом»¹.

Після окупації України більшовиками Г. Чупринка активно включається у боротьбу із знавсінілим ворогом. Улітку 1919 року Г. Чупринка стає одним із ініціаторів повстання селян проти більшовицької влади на Чернігівщині. В селянському середовищі ім'я Г. Чупринки користувалось неабияким авторитетом: за ним охоче йшли повсталі маси, а його самого називали отаманом. Адже, сили були надто нерівними: повсталим селянам протистояли три регулярні, до зубів озброєні, військові частини більшовиків. Повстання було придушене, а Г. Чупринка змушений був повернутися до Києва, аби врятувати сестру і матір, яких було взято у заручники. Заарештовано було і самого Г. Чупринку. Від неминучого розстрілу його цього разу врятувало енергійне заступництво української громади, зокрема українців, які займали високі державні посади в тодішньому більшовицькому уряді. Частково цьому сприяв і вже здобутий на той час авторитет Г. Чупринки як поета, й окремі його поетичні тексти, які могли, за бажання, бути інтерпретованими в дусі тодішньої пролетарської ідеології.

Обставини тодішніх подій П. Богацький коментує так: «Дві неділі змагався він у броварських лісах з трьома комуністичними полками і сили його не тільки ще не падали, а навпаки, зростали. Імення Чупринки між селянством Чернігівщини було настільки популярним, що йому навіть не треба було оголошувати ніяких відозв. Чули люде, що “Тригорій Оврамович отаманом став” і самі йшли до нього.

“Я, – згадує Клим Поліщук, – в той час заходився в Києві, редагуючи з М. Семенком видання “Відділу мистецтв Наркомпросу” – “Мистецтво”. З огляду на всякі “Всебічності” просиджували ми весь час в помешканню пів офіційного часопису, аби менше з'являтися на вулиці. І в цей час прийшов до мене гоголівський селянин Г., з листом від Чупринки, який пропонував прибути до його “штабу” на поміч. Це мене дуже здивувало, тим більше, що тиждень перед тим бачився я з Чупринкою у Києві, а говорити нічого про його повстання не говорили. Днів через десять на сторінках “Київського комуніста” з'явилося повідомлення про “ліквідацію банди Чупринки”... На другий день стало відомо, що Чупринку приведено до київської “Губчеки” і віддано під суд Ревтрибуналу, головою якого був голова “Всеукраїнской Чрезвычайной Комисии” товариша

¹ Там само.

Лацис. Почувши про це, група письменників “Музагет” стала вишукувати засобів до його визволення. Оборону Чупринки на суді взяли на себе “боротьбисти” і виставили оборонцем тов. Шумського, який тоді був “наркомпросом”.

Вина Чупринки була очевидною і йому погрожував розстріл. Але після виступу Шумського, який справу чупринкового повстання виставив випадковим з’явищем, яке виникло з одного боку на ґрунті чинної реквізиції хліба в гоголівських селян, а з другого – ненормальним станом здоров’я самого Чупринки, – з огляду на його “громадні заслуги, как поэта”, мали його посадити на деякий час у “Лук’янівку”. Це вже було майже рішено, але Чупринка рішуче запротестував проти «ненормальності» і тоді Лацис сказав:

– Значит это был сознательный бандитизм?

– Не я, а ви свідомі бандити... Коли я повставав, то знав проти кого!.. – відрубав Чупринка.

Тоді його засудили на три роки до концентраційного табору і зараз же вивезли, бо коло Василькова були вже війська УНР, а коло Гребінки – денікінці»¹.

Отже, після недовготривалого перебування у російському концтаборі поблизу Москви Г. Чупринка був звільнений й 1921 року повернувся до Києва. Втім, ця недовготривала своєрідна амністія вже не могла ані загальмувати, ані, тим більше, перервати свободолюбивий вияв визвольних національно-патріотичних переконань поета. Відтак, відразу після повернення він налагоджує зв’язки з центральним повстанським комітетом Чернігівщини, таємною організацією, яка готувала загальноукраїнське повстання проти більшовиків напередодні військового наступу Ю. Тютюнника, що увійшов в українську історію під назвою Другого зимового походу або Листопадового рейду. Внаслідок зради Повстанський Комітет був викритий більшовиками й 39 його активних членів було засуджено катами до розстрілу. Серед них був й Г. Чупринка. Лише в останні десятиліття, завдячуючи розсекреченню службою безпеки України архівам радянських спецслужб, стали відомі ймовірні обставини загибелі поета. Ось як з посиланням на розсекречені задокументовані обставини слідства у справі повстанців пише історик Володимир В’ятрович: «Розпочалися допити, протоколи яких знаходимо в 17-томній справі № 225596. Як звинувачені у ній проходять 132 особи, в тому числі поет і революціонер Григорій Чупринка. Протокол його допиту датований 9 серпня 1921 року. /.../ У підсумковому звинуваченні читаємо: “Чупринку Григорія Аврамовича, 42-х років, винного в тому, що вступив в організацію Всеукрцентрповстанком, що погодився представляти Всеукрцентрповстанком на військово-політичному з’їзді в Холодному Яру, як ворога республіки засудити до найвищої міри покарання – розстріляти”.

28 серпня 1921 року відбулося засідання колегії Київського губернського ЧК, де заслухали справу “зі звинувачення членів і учасників Всеукраїнського центрального повстанського комітету”. У пункті 21 протоколу засідання вказується, що “звинувачення, пред’явлені громадянину Чупринці Григорію Аврамовичу, вважати доведеними і засудити його до найвищої міри покарання – розстрілу”. Документів про дату виконання вироку Григорія та інших засуджених до смертної кари справа не містить»².

1 Павло Богацький. Грицько Чупринка (Матеріали до його біографії) // ЦДАВО фонд 3634, оп. 1, спр. 1, с. 1-123.

2 В’ятрович В. Історія з грифом «Секретно». Львів: Центр досліджень визвольного руху. – 2011. – С. 23-24.

Аналізуючи документи кримінального розслідування щодо «контрреволюційної діяльності» поета, історик В. Штокало відзначав, що йому вперше вдалося добратися до 17-томної архівної кримінальної справи за 1921 рік, що зберігається в Галузевому державному архіві Служби безпеки України. Це дозволило виробити цілісний погляд на події української боротьби, жахливо спотвореної ворогом. Саме тут містяться рідкісні джерела про Грицька Чупринку. Розшукані дослідником документи засвідчують причетність Грицька Чупринки до боротьби Української Військової Організації (УВО) з Євгеном Коновальцем, Головним провідником. Грицько Чупринка став учасником Всеукраїнського Повстанського Комітету (ЦУПКОМ спотворена назва ворога), що створений заходами УВО, в особі крайового провідника сотника Івана Андруха. З віднайдених архівних матеріалів, які друкуються уперше у нашому виданні, В. Штокало висвітлює досі незнану діяльність Г. Чупринки, яка полягала у написанні для українських повстанців у лісах листівок, пісень на підняття бойового духу.

За словами дослідника, ворог ошукав, що начебто Грицька Чупринку захопив живим і згодом, 28 серпня 1921 року розстріляв. Це московська брехня, бо залишені документи загарбником містять ряд несумісностей і самі по собі спростовують таку фальш. Доводиться, що Грицько Чупринка загинув у бою, на засідці в 20-х числах червня 1921 року в Києві. Як у його вірші: «На страшне криваве поле, На останній смертний бій». За його свідченнями поет ймовірно міг бути таємно похований на Лук'янівському кладовищі Києва десь у кінці червня 1921 року.

Як бачимо, є різні відомості щодо трагічної загибелі поета. За іншою версією Г. Чупринка загинув внаслідок безглуздої випадковості. Це трапилось, коли він після відвідин батьків у Гоголеві повертався до Києва. У Броварському лісі його з метою обшуку та перевірки зупинив загін чекістів, які полювали на рештки якоїсь напередодні ліквідованої «банди контрреволюціонерів». Г. Чупринка з притаманним йому як людині з надто гарячим темпераментом нібито доволі агресивно зреагував на цю перевірку і, як наслідок, був застрелений одним із чекістів. І нібито, з метою виправдати неправомірні дії загону чекістів, справу Г. Чупринки пізніше було приєднано до слідства щодо контрреволюційних заходів чернігівського повстанського комітету. Ймовірність і вірогідність тієї або тієї версії щодо належності Г. Чупринки до підпільної організації спротиву більшовицьким окупантам, як і офіційна дата його загибелі – 28 серпня (11 вересня) 1921 р. – все ще чекають на додаткові (з посиланнями на архівні документи) майбутні фахові дослідження істориків та літературознавців. Але беззаперечно залишається справедливою думка й образно-емоційна оцінка ваги тієї трагічної втрати, яка спіткала зі смертю Г. Чупринки надзвичайно потужний, та, на жаль, не реалізований в повну силу мистецький потенціал українців – творців культурного майбуття свого стражденного народу, яким довелося увійти в його історію трагічним означенням представників «розстріляного Відродження».

«Нагла смерть Грицька Чупринки, – писав його сучасник Клим Поліщук, – є остільки страшною і безглуздою, що говорити щось про неї майже неможливо, тим більше, що прелюдією до неї була довга московська неволя, в яку поет попав ще в літку 1919 року, яко організатор Гоголівського повстання. Два роки перебування у московському концентраційному таборі тяжко підірвали його слабе здоров'я, але не зломали його гордості і сили духа. Вороги і їх прислужники даремне тільки видумували й пускали в світ усякі

легенди про те, що він начеб-то “рішучо спролетаризувався” і “бере ближчу участь в праці української секції Московського Пролеткульту”. Все це була очевидна брехня, якою замасковувався дійсний стан річей.

Відсидівши термін своєї кари, Чупринка повернувся до Києва і тут його було схоплено і... ймення його стало поруч інших на сторінці страшного списку.

Хай і так! Хай його й немає вже між нами, але його духовий образ як поета, як громадянина і як людини зістається непорушним! Як зараз, бачу його перед собою в чорному пальті, в ширококрисому чорному капелюсі, з кострубатою паличкою в руках і з приємною усмішкою на щирому й отвертому лиці»¹.

«Те, що Чупринка яко артист, може і не дописав своїми віршами, те він, – за словами Є. Маланюка, – дописав своєю кров'ю, своєю смертю – в страшну і славну книгу Битія Українського Народу і тим надав своїй постаті і своїм творам остаточної суцільності. Він взяв їх, злив їх в єдину прекрасну легенду, в єдину могутню поему, де постать поета, і біографія його і його твори утворюють єдину гармонію героїзму.

Смерть Чупринки сама по собі є поемою не менше, а може, й більше сильною, ніж його твори. Смерть Чупринки є прекрасною поетичною легендою, яка з часом набере справжніх романтичних рис і буде темою для творчості поетів пізніших, натхненних образом Лицаря Слова і Чину»².

Г. Чупринка прожив недовгих 42 роки, його літературна творчість тривала ще менше – 15 років, але, по собі він залишив багату поетичну спадщину, якою по праву пишається українська література як значним новаторським внеском у розбудову культурно-мистецького життя України перших десятиліть ХХ ст. Новаторським насамперед було розуміння Г. Чупринкою самої суті поезії, яка не обмежувалась, як у його попередників якимось одним аспектом соціально-громадської, мистецької діяльності або морально-психологічного, душевного життя людини, а, навпаки охоплювала собою увесь спектр можливих емоційних і раціональних світовідчужань людини, її морально-етичних цінностей та суспільних поглядів. Ось як про це писав сам Г. Чупринка у вірші «Поезія»:

Поезія – настрої гучних вакханалій
І плюскіт вина,
Поезія – пахощі білих конвалій
І тиша сумна.
Поезія – світ в мальовничій уяві
І радісний дзвін,
Поезія – регіт і сльози криваві,
Молитва й проклін.
Поезія – солод палкого кохання
І дух красоти,
Поезія – буряний пал досягання,
Я й ти.³

1 Клим Поліщук. Гордий страдник // Воля України. Тижневик. – Відень, 1921. – Число 9/10. – С. 361.

2 Євген Маланюк. До Чупринкової річниці // Українське життя. – Подєбради, 1924. – Ч. 3. – С. 2-3; Вибрані твори. – Київ: «Смолоскип», 2017. – С. 289.

3 Чупринка Г. О. Поезії. – Київ: Радянський письменник, 1991. – С. 381

Достеменно не відомо, коли вперше Г. Чупринка спробував віршувати. Його дебютний вірш українською мовою «Моя кобза» був надрукований 13 травня 1907 року у київському часописі «Рада». Вже ця спроба містила у собі суттєві програмові погляди майбутнього поета.

«Не веселі, – за словами П. Богацького, – були перші акорди Чупринчиної кобзи. В мінорних тонах почав він свою пісню і перші тона офарбували творчість його на ціле життя. Ніхто не знайде у його поезіях отої простої, наївної прозорої радості молодих років, здоровля і щасливого буяння рослинного. Наче б і не було у його молодости, веселих днів весни і щастя золотого. А коли й була радість, то лише радість боротьби і змагання, хоч й не завжди перемоги...»

Дата 13 травня 1907 року стає пам'ятною датою не лише для молодого поета, вона стає, сьогодні, пам'ятною датою для цілого українського письменства. І хоча в початкових творах трудно було вгадати будучого майстра слова, «віртуоза форми», але й на початках в нім вже бачили доброго учня свого часу, що умів ужити науку старших не согірше найкращого учителя»¹.

Після поразки першої російської революції поет-початківець намагається ідентифікувати власну громадянську позицію в непростих соціально-політичних умовах відчаю і зневіри колишніх палких прибічників революційної боротьби. Звертаючись до своєї поетичної музи, яку уособлює образ кобзи, Г. Чупринка узагальнював:

Знов бачиш і віриш, що все пролетить,
Що ти перебореш недолю;
Знов полум'я волі так близько мигтить
І тишишся сам ти собою.²

Перші поетичні кроки Г. Чупринки не були надто стрімкими. Після свого творчого дебюту упродовж того ж 1907 року і у тому ж часописі «Рада» він надрукував лише вісім поезій. У наступному, 1908 році, його поезії з'являються також і в інших друкованих виданнях – журналі «Рідний край» та газеті «Слово», що тоді виходила за редакцією С. Петлюри. Своєрідним переламним етапом у житті й особливо творчості Г. Чупринки стало його знайомство у 1908 році із таким же, як він, молодим поетом і невтомним ентузіастом українського літературного руху – Олексою Коваленком. Завдячуючи його організаторським здібностям та творчим ініціативам у Києві було засноване українське видавництво «Ранок», яке періодично друкувало український декламатор «Розвага», де друкувалися й поезії Г. Чупринки. Але справжнім літературним осередком тодішньої України видавництво О. Коваленка стало після того, як ним було анонсовано друк поетичної антології «Українська Муза», в якій було чимало як відомих на той час українських поетів, так і поетів, що тільки розпочинали свою творчу діяльність. В «Українській Музі» друкував свої твори й Г. Чупринка. Крім того тут з'явилася й перша, надрукована до 1909-го року, літературно-критична стаття, присвячена його поетичній творчості.

1 Павло Богацький. Грицько Чупринка (Матеріали до його біографії) // ЦДАВО фонд 3634, оп. 1, спр. 1, с. 1-123.

2 Чупринка Г. О. Поезії. – Київ: Радянський письменник, 1991. – С. 34.

«Грицько Чупринка, – писав у своїх спогадах П. Богацький, – увійшов в “поетичну антологію” – “Українська Муза” вже як вправний майстер та відомий поет, якого вже знали на Україні. Дав він сюди одинадцять віршів, з яких вісім були вже до того друковані в газеті “Рада” і тільки: “Байда” – історична поема, “Перед образом Христа” та “Рідний Край” з’являються тут уперше. Тут же в “Укр. Музі” на стор. 1159-60 редакція містить портрет поета та коротенькі напевно автобіографічні відомості, які властиво й досі є єдиним поки писаним джерелом деяких відомостей про Гр. Чупринку до р. 1909-го.

За “Укр. Музою” в-во “Ранок” оголошує в тім-же 1908-м році видання – “Терновий Вінок”, літературно-артистичний альманах під редакцією Ол. Коваленка. Особливе запрошення “молодих сил” надало бадьорості й одваги всім рішучо, хто вже почав писати, і то не лише поезії. Гр. Чупринка дав до альманаху поезію “Рідний край”, одну з перших правдиво-чупринківську поезію, наскрізь просякнуту його сумом і його любов’ю до рідного краю. Оту незабутню картину в чотирьох рядках:

Роскішний степ... Убогі села...
Це ти, мій краю чарівний?
Мій рідний край такий веселий,
Мій рідний край такий сумний!..

Авторові цих рядків згадується, як у перший прихід до редакції “Т(ерновий) В(інок)” застав він там молоду людину, яка здивувала його своєю ранною лисиною та впертою мовчанкою. Господар рекомендував мені його як талановитого нашого поета і назвав прізвище. Особливої уваги на нього я тоді не звертав, бо для мене всі тоді були нові, талановиті та варті особливої пошани. А все ото: редакція, письменник, поет, видання було тим, що страшенно мене інтригувало та родило якесь побожне чуття. /.../

Чи від природи, чи умови виховання та життя спричинились до того, що Гр. Чупринка нікому нічого не оповідав з власного життя. Він був аж занадто маломовний, а про себе – та й зовсім таки мовчазний. Коли говорив, то короткими, вимагаючими чи наказуючими реченнями і то про інтриги біжучої хвилі. Ані про минуле, ані про будуче, ні про які свої погляди, смаки, потреби, інтереси чи клопоти – ніхто з його товаришів по спільній роботі в літературі ніколи нічого не чув»¹.

1909 року за сприяння О. Коваленка був створений ще один важливий літературний орган так званих «молодих» – «Українська хата», який пізніше означив й цілий напрям в історії української літератури – «хатянство», що протиставило себе іншому, раніше сформованому напрямку – «радянству» – угрупованню «старих» письменників, об’єднаних навколо часопису «Рада». Обидва угруповання жорстко ворогували, різко критикували одне одного: «Журнал наш “Українська хата” з великими зусиллями матеріальними виходив регулярно що-місяця. “Рада” докладала всіх сил і уміння, щоби переконати українське громадянство, що не варто читати, а тим більше купувати та передплачувати його, бо пишуть там молоді, невправні, неграмотні “невігласи”, а само видання сьогодні завтра лопне, мов булька на воді. І то безперечно робило свій вплив – і без того не дуже

¹ Павло Богацький. Грицько Чупринка (Матеріали до його біографії) // ЦДАВО фонд 3634, оп. 1, спр. 1, с. 1-123.